

verpleegden in ziekenhuizen en sanatoria of van vrij aanzienlijke groepen welker leden de wereld niet konden waarnemen of in die wereld totaal gedesoriënteerd waren: de blinden, de zwakzinnigen. 'De blinde patiënten met hun fijne intuïtie voelden en hoorden', zo wordt ons met betrekking tot twee gestichten uit Grave bericht, 'dat er iets bijzonders aan het gebeuren was, en waar hun het vermogen om te kunnen zien wat zich rondom hen afspeelde, ontbrak, geraakten ze in een zenuwachtige spanning en vroegen honderd-uit.'¹ Bij de zwakzinnigen waren er die degenen die hen met zachte drang wilden wegvoeren, te lijf gingen; soms moest men de betrokkenen dwangbuizen aanleggen of hun een verdovende inspuiting geven.²

Nog zijn wij met het chapter der evacuaties niet klaar.

Wat de mensen betreft, zij vermeld dat twee evacuatieconvooiën met directieleden en kernleden van de staf van de Philips-fabrieken te Eindhoven plannen al in de vroege uren van de 10de mei Eindhoven verlieten – één groep per trein, de andere groep per auto.³ Belangrijke archiefstukken werden meegenomen. De autocolonne wist eerst na een lange omweg via de Zuidhollandse eilanden op de avond van 12 mei Den Haag te bereiken.⁴

Wat het vee aangaat, moet nog opgemerkt worden dat, hoofdzakelijk via de grote rivieren en het IJsselmeer, tegen de vijf-en-veertigduizend runderen met veeschepen binnen de Vesting Holland gebracht werden, samen met een aantal paarden – een afvoer *en masse* waarbij 'de runderen zeer volgzaam bleken en, gehoorzaamend aan hun instinct van kuddedier, gemakkelijk volgden als eenmaal enkele kuddegenoten waren voorgegaan. De paarden toonden zich in dit opzicht heel wat minder handelbaar.'⁵

Het verstorend effect dat, naast de spanningen van de eerste oorlogsdag, van al die massale evacuaties uitging, willen wij niet onderschatten. Voor wie huis en hof verlaten moest, een op dat moment volstrekt onzekere toekomst tegemoet gaand, was de oorlog als het ware tastbare werkelijkheid. Het dagelijks bestaan lag aan duigen en dat bleef niet zonder psychisch effect. Maar de oorlog-zelf, het feit van de Duitse invasie, had een nog veel algemener psychische uitwerking, ook op honderdduizenden, ja op miljoenen die geen Duitser zagen en geen schot hoorden vallen.

¹ A.v., p. 218. ² A.v., p. 210. ³ P. F. S. Otten, 27 juni 1956. ⁴ A.v.; Nierstrasz: *Zuidfront Vesting Holland*, p. 262. ⁵ Koolhaas Revers: *Evacuaties*, p. 488.